

תוכן עניינים

יא	פתח דבר
1	מבוא
6	פרק ראשון: המקרא באמנות המערבית
6	המקרא והפרשנות הנוצרית
	הרובד ההיסטורי 7
	הרובד האלגורי־טיפולוגי 10
	הרובד המיסטי־אֶגְלוֹגִי 12
	הרובד המוסרי־טרופולוגי 13
18	פרק שני: המקרא והתיאור החזותי
18	האמנות כשפה
	המעבר מן היצירה הכתובה ליצירה החזותית 19
	מקורות חוץ־מקראיים וחוץ־טקסטואליים 25
26	קהל היעד
	יצירת האמנות כאמצעי דידקטי 26
	ייעוד היצירה והמדיום האמנותי 27
	חויית הצופה 30
33	פרק שלישי: אהבה ארצית: אדם וחוה
34	המקורות הטקסטואליים
	המקרא 34
	יצירות חוץ־מקראיות 35
	יצירות ספרות 35

36	המקורות החזותיים
37	הטקסט והאיקונוגרפיה
	שתי יצירות, שתי תפיסות עולם 37
	האיקונוגרפיה של רצף האירועים המקראי 43
77	פרק רביעי: אדם וחווה: העלילה והאלגוריה
77	העלילה
	הנרטיב רחב היריעה 79
	הנרטיב המצומצם 82
87	האלגוריה
	אדם וחווה כסמל לחטא הקדמון 88
	אדם וחווה כסמל לתאוות הבשרים 94
	משמעות העירום ואידאל היופי 98
101	אדם וחווה באמנות המודרנית
	איורי בלייק ל"גן העדן האבוד" של מילטון 101
	במפנה המאה התשע עשרה 104
	במבט נשי 107
112	פרק חמישי: אהבה שמימית: שיר השירים
114	הפרשנות
115	התיאור החזותי בימי הביניים
116	כתבי היד
	הדימויים האלגוריים בכתבי היד הנוצריים 116
	הדימויים האלגוריים בכתבי היד היהודיים 120
123	פיסול וציור מונומנטליים
	הכתרת הבתולה 123
128	תיאורים עלילתיים
	שיר השירים כמופת נזירי: ציורי הקיר בחלמנו שבפולין 128
	שיר השירים כמופת לנישואים: ספר ההדפס "שיר השירים" 136
	הקתדרלה בפורטו – שיר השירים על אריחי קרמיקה 142
144	שיר השירים באמנות הרנסנס והברוק
147	שיר השירים באמנות המודרנית

155	פרק שישי: ישו – אדם החדש; מריה – חוה החדשה
157	אדם מול ישו – אדם החדש אדם לרגלי הצלב 157 דרך החיים ודרך המוות 160
160	חוה מול מריה – חוה החדשה הבשורה והחטא הקדמון 160 "שער השטן" ושער הגאולה 163
164	אדם וחוה מול ישו ומריה עץ החיים ועץ המוות 164 המזבחות 165
168	המסורת הנוצרית והאמנות המודרנית
173	הערות
197	רשימת המקורות
217	רשימת התמונות
226	מפתח

פתח דבר

ספר זה מוקדש לזכרו של בני רמי וכמוהו כצוואה. במשך שנים הפציר בי רמי להעלות על הכתב את שמצאתי במחקרי והוריתי לתלמידי. הקורא הישראלי, טען רמי, מתעניין בתנ"ך על היבטיו השונים, והצד האמנותי-החזותי יוסיף נופך לאלה המוכרים. הוא חוזר והמליץ שלא אכביר בפרטים מחקריים אָזוטריים, אלא אכתוב את ספרי כך שיהיה נגיש לכל המוצא עניין במקרא, באמנות ובמפגש ביניהם. אני מקווה שהספר אכן ממלא את משאלתו.

הספר לא היה רואה אור ללא עזרתן ותמיכתן של חברותי ועמיתותי, שקראו חלקים שונים בו, העירו והשיאו עצות חיוניות. עזרתן לא הצטמצמה לקריאת הכתוב בלבד. אין לתאר את השלמת הספר ללא נכונותן לסייע תמיד וללא רגשות החברות האמיצה שלהן. תודה מכל הלב לצילה דרורי, לנעמי מאירי-דן, לשרה לוטן, לסוניה מוצ'ניק, לעדינה מאיר ולמריה שרייר. תודה מיוחדת למירה פרידמן, שעזרה לי להתבונן ביצירתו המורכבת של מרק שגאל. תודה גם לענת עופר על עזרתה. תודה לעורכות ענת ברנשטיין וזהבה כנען. תודה מיוחדת לאילנה שמיר על ההענקה ממקצועיותה ובעיקר על האכפתיות שגילתה.

הספר רואה אור בסיוע קרן נשיא אוניברסיטת תל-אביב. אני מודה לדקאן הפקולטה לאמנויות פרופ' חנה נווה על תמיכתה.

תודה למשפחתי, שאהבתה עוטפת אותי ומגינה עלי, ולדפנה שהביאה אור לחיי.

מבוא

א הבה ומיניות הן מחוויות היסוד של הקיום האנושי. עליהן מושתתים הזוגיות והתא המשפחתי, שהם המסד החברתי הבונה את התרבות האנושית. מטבע הדברים עלו נושאים אלה במיתוסים רבים, והונצחו בספרות ובאמנות של כל התרבויות בכל הזמנים. דרך יחסי הזוגיות אפשר לבחון סוגיות יסוד של המוסר, של החוק ושל החברה, שכל קהילה נדרשת להן ודנה בהן. באמצעותם אפשר גם ללמוד על חלוקת התפקידים בין הגבר לאישה, על הבדלי הדרגה החברתית ביניהם ועל יחסי האישות שהקודים החברתיים מכתיבים בכל מקום ובכל תקופה.

בספר זה אבחן את התפיסות שהתפתחו בתרבות המערבית בנוגע לאהבה, למיניות, לזוגיות ולנישואים דרך הפריזמה של הזוג המקראי באמנות המערבית. למקרא, בהיותו חלק מן הביבליה,¹ יש מעמד מכונן בהגות הנוצרית. המקרא לא הטביע את חותמו רק על האמונה הדתית, אלא השפיע גם על התרבות המערבית בתחומים רבים, ובכלל זה התווה הלכה למעשה את כללי ההתנהגות החברתית ואת היחסים שבינו לבינה. הזוגות המקראיים, כיתר גיבורי המקרא, שימשו סמנים של ערכים ושל דגמי התנהגות. הם נחלקו על פי מעשיהם למופת חיובי או לדגם שלילי, למופת של אהבה טהורה ולדגם של אהבה נלוזה, לטוהר מידות ולהשחתתן.² עליהם נבנו, למן תקופת הנצרות הקדומה, הסטראוטיפים החיוביים והסטראוטיפים השליליים בחברה המערבית, הן של נשים והן של גברים. החלוקה בין "טובים" ל"רעים" הייתה חדה למדי, והגוונים בה היו מעטים. אהבת יעקב לרחל נתפסה כמופת לאהבה בחיי הנישואים; סיפור שמשון ודלילה שימש לקח לגברים להיזהר מן הפיתוי הנשי; אהבת הזוג בשיר השירים הייתה לסמל לאהבה נשגבת. תוקפן של דמויות מופת אלה לא פג עד לימינו אלה, והן מלוות את החברה המערבית גם במאה העשרים ואחת. בטקסי נישואים נוצריים, למשל, משווים את נישואי הזוג לנישואי ישו והכנסייה, שאותם מסמל זוג האוהבים האלגורי משיר השירים, ולעתים מברכים את בני הזוג שיזכו לאהבה כאהבתם של יעקב ורחל.

הנצרות צמחה מתוך היהדות, אך רוב מאמיניה הראשונים באו מקרב החברה הפגנית. החברה הנוצרית שהתהוותה במאות הראשונות לספירה המשיכה להתנהל מבחינה פוליטית וכלכלית על פי הדפוסים של החברה הרומית, אך שינתה את ערכי המוסר ששררו בחברה הפגנית, בנתה דגם חדש של התנהגות מוסרית בין אדם לחברו ובין האדם לאלוהיו, והביאה לעולם מתכונת שונה של יחסים שבינו לבינה. הדגמים החדשים, שנועדו לבנות חברה מוסרית יותר מזאת הפגנית, הושתתו על אמות המוסר של המקרא כפי שהבינו ופירשו אותו הנוצרים. חוקרים רבים דנו (ועדיין דנים) בהשפעה שהייתה לסיפור אדם וחווה על עיצוב התודעה הקולקטיבית של החברה המערבית ועל יחסה למין ולמגדר. חוקרת הנצרות איליין פגלס טוענת שאילו בחן אנתרופולוג זר את יחסה של התרבות המערבית למין ולמגדר ואת האופן שבאמצעותו

היא מבינה את הטבע האנושי בתחומי החיים השונים, היה משתאה לנוכח התפיסות האלה, שבעיני האדם המערבי הן מובנות מאליהן. חלק גדול מהן, ובעיקר היחס השלילי למין, מבוססות לדעתה על סיפורם של אדם וחוה: הפיתוי לאכול מן הפרי האסור והעונש שנגזר על השניים בגין חטאם. לחיזוק טענותיה פגלס נסמכת על אוגוסטינוס (354-430), מגדולי ההוגים הנוצרים, שטען כי החטא הקדמון השחית את הטבע האנושי והוא רובץ על כל אדם ואדם מרגע היוולדו. לדעת אוגוסטינוס והוגים נוצרים אחרים, החטא הקדמון הביא לעולם את תשוקת הבשר, שלא הייתה קיימת לפני החטא, ומשום כך גם היא חטא.³ תפיסות אלה מסבירות את היחס השלילי למין בתרבות המערבית לדורותיה.

היחס השלילי למיניות השתרש בנצרות מראשיתה. אין מדובר רק בהתנגדות ליחסי מין לא נורמטיביים או מחוץ למסגרת הנישואים, אלא בהתנגדות גורפת. שלא כיהדות, הנצרות העלתה על נס את הפרישות ואת הבתולים וראתה בנישואים את הרע במיעוטו.⁴ כבר פאולוס דיבר על הנישואים כעל פתרון דחוק לתשוקות הבשר: "הנני אומר טוב לאיש לבל יגע באשה, אך להרחיק את הזנות, כל איש יקח לו אשה וכל אשה תנשא לבעל [...] טוב להם כי ישבו בגפם כמוני, ואם לא יעצרו בתאוותם ידבקו איש באשה כי טוב הדבק מבער בתאוותו" (הראשונה אל הקורינתיים ז 1, 8-9). בעקבות פאולוס דיברו כל אבות הכנסייה בשבח ההתנזרות והבתולים. במכתבו לאוסטוכיוס כותב הירונימוס: "לא אלאה אותך בתיאור תלאות הנישואים, כמו ההיריון, הילד הבוכה, עינויי הקנאה, טרדות ניהול הבית. בסופו של דבר המוות קוצר את כל האושר שדמיינו".⁵ בספרו "הבשר שברוח" עומד חוקר התלמוד דניאל בויארין על ההבדלים הקיימים בין היהודים לנוצרים ביחסם לגוף. אצל חז"ל, הוא אומר, הוגדר היצור האנושי כגוף שהנשמה מחייה אותו ונעשית חלק ממנו, ואילו אצל הנוצרים מהותו של היצור האנושי היא נשמה השוכנת בגוף, והגוף טפל לה.⁶ אין ספק שתפיסות פילוסופיות שרווחו בשלהי העת העתיקה בקרב היהדות ההלניסטית ובקרב הנאו-אפלטונים השפיעו על התפיסות הנוצריות האלה, אך נראה לי שהיה גם רצון להבדיל את הקהילה הנוצרית החדשה מן הסביבה הפגנית המתירנית ולהשתית אותה על עקרונות מוסר מסייגים.

בחרתי לדון בסיפוריהם ובייצוגיהם החזותיים של שני זוגות: אדם וחוה, המייצגים את הזוגיות האנושית, וזוג האוהבים משיר השירים, שההגות הנוצרית ראתה בהם את ישו ומריה, המייצגים את הזוגיות האידיאלית. שני זוגות אלה שימשו במחשבה הנוצרית כאבות טיפוס של האהבה והזוגיות, ומהם נגזרו המאפיינים של כל הזוגות המקראיים האחרים. אדם וחוה הם אספקלריה לאהבה הארצית השורה בין בני זוג אנושיים, שראשיתה בקשר הרמוני, המשכה שגרה, עבודה ולידת ילדים, וסופה מוות. חוה, האישה החוטאת, פיתתה את אדם, ולפיכך היא הדגם לסטראוטיפ הנשי: מפתה, קלת דעת, סקרנית, מרדנית ומניפולטיבית. אדם הוא הדגם לסטראוטיפ הגברי: מפותה, פסיבי ונגרר אחר האישה. מנגד הוצבו ישו ומריה – זוג האוהבים משיר השירים, המייצגים את האהבה השמימית הטהורה, האהבה הרוחנית שאינה מסואבת במגע הגופני, האהבה המבטיחה חיי נצח. ישו ומריה – האישה ללא רבב, הנאמנה והצייתנית, האישה שילדה את בנה בלא יחסי מין – ייצגו את האידאל הנכסף של ההתנזרות והבתולים ושימשו מופת לזוגיות המושלמת. מובן מאליה כי מופת כעין זה לא היה מעשי לכלל בני האדם, שנאלצו להיכנע לטבע האנושי ולהסתפק בחיי אישות ארציים, המעוגנים במסגרת החוקית של הנישואים. יוצאים מכלל זה היו הנזירות והנזירים, ולעתים אף זוגות נשואים, שאימצו את נדר הפרישות ובכך הגשימו בחייהם את האהבה ה"אמיתית" וה"נשגבת", קרי אהבת האל.⁷

ההבחנה בין שתי צורות האהבה – זאת הנעלה וזאת השפלה – הייתה בנמצא כבר בעולם הפגני.

הדיון באופיו של אָרוֹס, אל האהבה והתשוקה המינית, מובא ב"משתה" של אפלטון, ובו פאוסניאס, אחד המשתתפים במשתה, מביע את דעתו בדבר קיומן של שתי צורות אהבה:

ואיך יתכן שלא תהיינה שתי אלות אהבה? הראשונה, הבכורה שנולדה ללא אם, היא אפרודיטה בתו של אורנוס – השמים, שאנו מכנים אותה לפיכך "שמימית". ואילו השנייה, הצעירה, היא בתם של זיאוס ודיונה, שאנו מכנים "המונית", ומכך נובע כמובן שצריך לכנות את ארוס המתלווה לאפרודיטה הראשונה "שמימי" ואת זה המתלווה לשנייה – "המוני".⁸

האהבה הנובעת מאפרודיטה ההמונית היא אהבה מזדמנת של בני אדם שעניינם בגוף ולא בנשמה. היא מוצאת את סיפוקה בעולם הארצי ומסתיימת בחלוף היופי והנעורים. האהבה הנובעת מאפרודיטה השמימית, אשר בהעדר אֵם היא נעדרת גשמיות, מייצגת את האהבה הרוחנית. זו האהבה הקיימת לעד. כל הנואמים במשתה, למרות השוני ביניהם, רואים בארוס כוח חיובי. סוקרטס אף מסביר בנאואו שארוס הוא השתוקקות לאלמוות ובעזרתו האדם יכול להעפיל מן הנמוך לגבוה, מן החומרי לרוחני.⁹ בדגם האפלטוני ארוס המתלווה לשתי האלות, או שני טיפוסי האהבה, מתקיימים זה בצד זה למרות שונותם. הנצרות, שהטיפה להתנזרות ממין, יצרה הפרדה מוחלטת בין שתי צורות האהבה. הדוקיזם נעלם. החוקרת הפמיניסטית סוון לילר עומדת על ההבדל בין תפיסת האהבה של אפלטון לבין מושגי האהבה הנוצרית. הנצרות מבחינה בין "אהבת האל" (caritas), האמורה לשמש מופת לאהבה האנושית, לבין האהבה האנושית הארצית. בתפיסה האפלטונית האהבה היא תהליך נלמד, והיא מתקדמת בשלבים – מן הגופני לרוחני; ארוס מתחיל בטבעי ומאפשר את הנאות הבשר לפני שהוא הופך לנשגב. לעומת זאת בנצרות אהבת האל, ולא אהבה אנושית, היא נקודת המוצא ונקודת הסיום. היא ההתחלה וגם הסוף.¹⁰ אוסיף על דברי לילר ואציין כי גם הוגים נוצרים אשר תיארו כמה דרגות אהבה, לא תיארו תהליך. ריצ'רד מסן ויקטור, בן המאה השתים עשרה, במסה שלו "ארבע דרגות האהבה היוקדת" (*De quatuor gradibus violentae charitatis*) לא תיאר תהליך אלא ארבעה מצבים קיימים. לדידו, יש להבחין בין צורת האהבה הארצית – שהיא הדרגה הראשונה, המדודה, שאין לדרדרה לסערת רגשות – לבין אהבת האל הכוללת שלוש דרגות – כל דרגה יוקדת מרעותה. רק הדרגה הראשונה מתאימה לאהבה בחיי הנישואים.¹¹

גם היצירות הספרותיות החילוניות לסוגותיהן שנכתבו בימי הביניים הדגישו את הדיכוטומיה שבין האהבה הרוחנית לאהבה הגשמית. שירת הטרובודורים ושירת האהבה הגרמנית העלו על נס את האהבה הרוחנית שאין בה מימוש פיזי; שירת העלילה (*Chanson de geste*) והסיפורת האַרתורית תיארו יחסי אהבה ארציים, המסתיימים בדרך כלל באורח טרגי. כך ניתנה העדפה ברורה לאהבה הרוחנית.¹² האהבה השוררת בין אדם לבין חוה, ואהבתם של בני הזוג בשיר השירים, מייצגות כל אחת את אחד משני הדגמים הבאים: הזוג הראשון את האהבה הארצית והזוג השני את האהבה השמימית-רוחנית.

תפיסות אלה, שהעלו את האהבה הטהורה מעל לאהבה הגשמית, הוטמעו בתודעה המערבית לדורותיה לא רק על ידי הטקסטים והיצירות הכנסייתיים, אלא גם בזכות העובדה שהם היו ועודם שזורים בהוויה התרבותית במובנה הרחב ביותר, ובכללה האמנויות החזותיות: ציור, פיסול, תאטרון, ובעידן המודרני גם הקולנוע והטלוויזיה. כוחה של האמנות החזותית הוא בהפצת מסרים לקהלים רחבים ובהשפעתה על

הלא-מודע הקולקטיבי. גם קהלים שאינם משכילים ואינם קוראים ספרים היו חשופים בעבר, ובוודאי בימינו, לשפע הגירויים החזותיים. גם אנשים שלא קראו מעולם את התנ"ך, וקל וחומר את הפירושים עליו, מכירים נושאים מקראיים רבים ואת משמעותם דרך העיבודים של הטקסטים לאמצעי התקשורת החזותיים, והם מושפעים מהם, מרצונם ושלא מרצונם.

יצירת האמנות איננה מפיצה סבילה של הטקסט הכתוב, אלא היא שוורת בתוכה בעת ובעונה אחת את הפרשנויות התאולוגיות שהוענקו לאותו הטקסט, את הפרשנות שהאמן יוצק בה ואת המשמעות שהצופה מעניק לה. מצד אחד האמנות מושפעת מהתרבות בת זמנה ומשקפת אותה, ומצד אחר היא משפיעה על דעת הקהל המפנים את מסריה, לעתים גם בדרך לא מודעת, ומעצבת אותה. יצירת האמנות משתמשת בכתוב לצרכיה, מארגנת אותו מחדש ויוצרת מטה-טקסט, הדומה במובנים מסוימים לטקסט הכתוב ושונה ממנו במובנים אחרים. היא מעוררת סקרנות ומשמשת מנוף להרחבת הידע והדעת. אך כוחה העיקרי של האמנות החזותית טמון בהשפעתה הרגשית. היא מלבה את הרגשות ויכולה לעורר בלבו של הצופה התעלות או חלחלה. תיאורי החטא הקדמון והעונשים שהוטלו על אדם וחווה עוררו במתבונן רתיעה. לעומת זאת, תיאורי האהבה המעודנת בין ישו למריה גרמו להזדהות ולהתרוממות רוח. הכנסייה הנוצרית לדורותיה, שהייתה מודעת להשפעתה של האמנות, השתמשה בה בתור שופר תעמולתי עתיר כוח.¹³ ריבוי התיאורים של אדם וחווה בצד תיאורי ישו ומריה בכנסיות, שהיו מקום המפגש העיקרי של הציבור הרחב, מעיד על החשיבות שיוחסה למסרים שהועברו באמצעותם. שני הזוגות הוצגו בתבניות מוכרות כדי להקל על הצופים לזהות את הנושאים ולהזדהות עם המסרים. בכנסיות התקיימו גם דרשות שהסבירו לקהל את מובנם ואת הלקח שיש ללמוד מהם, וכך חלחלו העקרונות לתודעה של האדם המערבי ונעשו בלתי נפרדים ממנה.

בחקר יצירות האמנות המציגות את נושא הזוגיות אבחן את האופן שבו השתמשו האמנים בטקסטים המקראיים ובפרשנויות העוסקים בזוגיות כדי להשפיע על הצופים, את האופן שבו הבינו אותן הצופים ואת הדברים שהפנימו מן המסרים שהועברו אליהם באמצעותן. יצירות האמנות ייבחנו גם מעבר לזיקתן למקורות הטקסטואליים ולפרשנותם ויידונו על רקע תקופתן. כן אבדוק את התמורות שחלו בתפיסות הדתיות והמוסריות, את השינויים החברתיים והכלכליים, את האופנות ואת הלכי הרוח המשתנים במערב הנוצרי אשר השפיעו על יצירות האמנות, ואסביר בעזרתם את ההבדלים בין יצירות האמנות שעסקו באותו נושא מקראי ונסמכו על אותו טקסט בתקופות שונות ובמקומות שונים. מתברר שהאמנים, בכל התקופות, הלבישו את גיבוריהם בלבוש בני זמנם ועיצבו אותם על פי ההשקפות של תקופתם. בדרך זו הם העבירו את מגוון ההיבטים של הזמן ושל המקום שבהם נוצרו יצירותיהם. לעתים הקדימו האמנים את תקופתם וביטאו ביצירותיהם השקפות עולם חדשות שביטאו את הצורך בתמורות. דרך יצירות האמנות המציגות את אדם וחווה, את הזוג משיר השירים ואת שני הזוגות זה מול זה ביטאו האמנים את הערכים החברתיים, הדתיים והמוסריים שרווחו בתקופתם. עמדתם של האמנים באה לידי ביטוי גם באופן התיאור של הנושאים ובהעדפה של נושא אחד על פני האחר.

בפרק הראשון של הספר אדון במשמעותו של המקרא במופעי המגוונים באמנות הנוצרית. הדיון נועד לקורא הישראלי שאינו מצוי ברזי הנצרות ובפרשנות הנוצרית של המקרא. בפרק השני אסקור את דרכי ההעברה של הטקסט המקראי לשפת האמנות: ציור קיר, פסיפס, פיסול, כתב יד וציור על גבי פן.

ההעברה ממדיום ספרותי למדיום חזותי דומה במהותה לתרגום משפה לשפה, והשוואת תרגומים אחדים לאותה יצירה יכולה להבהיר באיזו מידה היצירה המתורגמת עומדת בפני עצמה ומעמידה עולם חדש. ההעברה משפה לשפה, או ממדיום למדיום, טומנת בחובה שינוי ועיבוד, השמטה והוספה, ובמילה אחת – פרשנות.

בפרקים השלישי, הרביעי והחמישי אדון בשתי צורות האהבה – האהבה הארצית והאהבה השמימית – תוך התמקדות בשני הזוגות: אדם וחוה וזוג האוהבים משיר השירים. אדם וחוה מייצגים את הזוג האנושי, את תשוקותיו ופחדיו מן המוות, והזוג משיר השירים – את רצונו של האדם להתרחק מן התשוקות האנושיות ובכך לזכות בחיי נצח. מטרת התיאורים המפורטים בפרקים אלה היא להסב את תשומת לבו של הקורא – הצופה ביצירה – להבדלים במערך הקומפוזיציוני, במחוות ובתיאור היחסים בין גיבורי העלילה ביצירות האמנות השונות. הבדלים אלה הם המעניקים משמעויות ייחודיות לכל יצירה.

הפרק השישי מעמיד את אדם וחוה ואת גיבורי שיר השירים במערך, שלכאורה אינו נוגע באהבה הזוגית. הוא מציג את אפשרות הבחירה של האדם בין הדרך שתוליך לאובדנו לבין הדרך שתוביל לגאולתו. הגיבורים, שקודם לכן היו גיבורי עלילת אהבה, משמשים עתה סמלים לחטא ולגאולה. אדם וחוה המיטו חורבן על האנושות והביאו את המוות לעולם. ישו ומריה, גיבורי שיר השירים, נועדו לתקן את הקלקול שאירע בסיפור אדם וחוה, לגאול את האנושות ולהעניק לה חיי נצח. אמנם נושא הזוגיות אינו עולה כאן באורח ישיר, אולם בבחירה בדרך הגאולה או בדרך המוות אדם וחוה פועלים לעתים בנפרד ולעתים יחדיו. בדרך זו האמנים מציגים ביצירותיהם את היחסים המורכבים בזוגיות האנושית, ובה בעת את השקפתם המגדרית. האמנים נחלקים בתפיסותיהם המגדריות: על פי רוב חוה מוצגת כדמות הפעילה ועיקר האשמה מוטלת עליה, אך לעתים האשמה מוטלת על שניהם כאחד.